

koelies te verbeteren. Vóór 1900 kwam jaarlijks gemiddeld ruim 7% van hen te overlijden, hetgeen betekende dat wie zich op Java voor enkele jaren liet aanwerven (die termijn werd ter plekke veelal verlengd doordat de koelie na afloop van zijn eerste contract zwaar in de schuld was geraakt bij zijn directe bazen of bij inheemse of Chinese geldschieters), een gereede kans liep om op Sumatra het leven te verliezen.

Ook op andere wijzen kregen in Deli de cultuurondernemingen de nodige steun zowel van het inheems als van het Nederlands bestuur. De Nederlandse bestuursambtenaren waren hier omstreeks de eeuwwisseling aan een subtiele vorm van corruptie blootgesteld. Zij werden, zoals gebruikelijk, na enkele jaren overgeplaatst en verkochten dan hun inboedel op een vendutie – elk hunner wist dat die vendutie een exorbitant bedrag zou opleveren als hij het de economisch machtigen naar de zin had gemaakt: voor onbenullige voorwerpen werden dan honderden guldens betaald. In voorkomende gevallen (wij weten niet of het veel dan wel weinig ambtenaren zijn geweest die zich dit alles hebben laten aanleunen) plachten inheemse vorsten en de hoofden van de Chinese gemeenschappen druk mee te bieden, de vorsten, aldus een in 1902 in Nederland gepubliceerd relaas, 'om voort te kunnen gaan met onderdrukking en knevelarij der bevolking', de Chinese hoofden omdat zij in handen hadden 'de opiumpacht, de pandhuispacht en de speelpacht, om er niet van te spreken dat zij de eigenaren (waren) van bijna alle huizen van ontucht.'¹

Voor de aardoliewinning bleek de Indische archipel op bepaalde punten bij uitstek geschikt doordat de aardoliehoudende lagen zich dicht onder de oppervlakte bevonden. Tegen het einde van de eeuw werd met de exploitatie begonnen door diverse maatschappijen; na een concurrentiestrijd waarin, heet het, in veel gevallen de ongeoorloofde middelen niet geschuwd werden², werd de Bataafse Petroleum Maatschappij, sinds 1907 onderdeel van de combinatie van de Koninklijke Nederlandse maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlands-Indië en de Britse *Shell*, de grootste. Aanzienlijke kapitalen werden in de aardoliewinning belegd. Het was een riskant bedrijf: menige onderne-

¹ Aangehaald in *Geld en geweten*, dl. II, p. 217. ² Voorbeelden daarvan werden in 1927 in Nederland gepubliceerd door de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en in Indië in het kleine dagblad *De Courant*. Zeven in dat blad van de hand van de hoofdredacteur, A. Weeber, verschenen artikelen, werden in '29 gebundeld in de brochure *Petroleum-adel*; zij waren, aldus Weeber in zijn 'Voorwoord', 'in geheel de Europese pers doodgezegen.'